लिम्बूहरूको विद्रोह

हर्कजङ कुरुम्बाङ (लिम्बू)

धेरै किरात इतिहासविद्ध र लेखकहरूले लिम्बू र लिम्बुवानको विषयमा व्याख्या र विश्लेषण गरिसकेका छन् । दश सरदार लिम्बुहरूको सन्तानले आठ आपुङ्गी राजाहरूको निरङ्कुश शासन माथि विद्रोह गरी हराएको वा युद्ध जितेको भन्ने लेखहरू प्रशस्तै पढ्नु पाएतापनि त्यो विद्रोह कहिले भएको थियो कसैले सालसम्म खुलाएको पाइन्दैन । यो लिम्बुहरूको लागि एउटा खोज मूलक विषय हो । लिम्बूको संक्षिप्त इतिहास र थेबे वंशावलीका लेखक प्रसाद थेबेकोअनुसार लिम्बुहरूको विद्रोह वि.सं.१३०० को शताब्दीतिर भएको अनुमान गर्नु हुन्छ । विद्रोह पछि विशाल आमसभा गरी देशको नाम, सिमाङकन, कसरी राज्य सञ्चालन गर्ने र जनता कसरी मिलेर बस्ने भन्ने विषयमा बृहत छलफल गरेका थिए । सभाले पहिलाको निरङकुस शासनको अन्त्य भएको महाफेदाप देशलाई दश प्रान्तमा विभाजन गरे । देशको सिमाना उत्तरमा तिब्बत, दक्षिणमा इण्डियाको जलालगढ, पूर्वमा मेची र पश्चिममा अरुण नदी कायम गरे । धनुर्बाण (लि+तोङ) प्रयोग गरी युद्ध जितेको हुनाले सो ठाउँको नाम लिम्बुवान राखे । दश प्रान्तमा बस्ने सबै जनता दश लिम्बू याक्थुङबा भनी सम्बोधन गरी बस्ने र त्यहाँका नियम कानून मान्ने प्रस्ताव पारित गरे ।

दश प्रान्तका राजाहरू निम्नअनुसार छनौट भई आ-आफ्नो क्षेत्रमा शासन सञ्चालन गर्न थाले । (१) चार्खोल-इमेहाङले पाए र आङ्दाङ् इलाम गढ (यक) बनाइ राज्य सञ्चालन गरे (२) तमर खोला-सामलुप्ली साम्बाहाङले पाए र उहाँले तम्बर गढ (यक) बनाइ राज्य गरे (३) तेह्रथुम-ताप्पेसो पेरुहाङले पाए र थाला गढ (यक) बनाइ राज्य गरे (४) आठराई-थाकथाकसो आङबोहाङले पाए र पोमाजङ गढ (यक) स्थापना गरे (५) याङ्वरक-तिन्दोलुङ कोयाहाङ चुनिए र उहाँले हस्तपुर गढ (यक) बनाइ राज्य सञ्चालन गरे (६) मेवा खोला-सिसियेङ श्रेङ हाङले पाए र मिरिङ्देन् गढ (यक) बनाए (७) पाँचथर-यिङ्सो पापोहाङले पाए र यासोक फेदेन गढ (यक) बनाइ राज्य गरे (८) छथर-खजुमहाङले पाए र चामलिङ् चिमलिङ् गढ (यक) बनाए (९) चौबिस-सोइयाक लाहोहाङले पाए र शान गढी (यक) (हालको साँगुरी) मा बसी राज्य सञ्चलन गरे (१०) फेदाप थुम-सेङ्सेनगुम फेदापहाङले पोकलबाङ् गढ (यक) बनाइ राज्य गरे । फेदापमा सेङसेनगुम फेदापहाङ पछि को उत्तराधिकारी, फेदाप्पे वंशावली लेखकहरूले खोज्न बाँकी नै देखिन्छ । फेदाप थुमको फेदाप्पे (सातरे) लिम्बुहरूका वंशावलीहररू अध्ययन गर्दा थेबेको अनुमानसंग ठ्याम्मै नमिले पनि धेरै नजिक देखिन्छ । कुरुम्बाङ, हुक्पा चोङबाङ, खापुङ, हाङस्रोङ् र तुम्बाहाङ्फे वंशावलीहरू १३०० र १४०० सताब्दी तिर जोडिनु पुगेको देखिन्छ । यहाँ फेदाप्पे लिम्बुहरूको गढ (यक) र सेङ्सेनगुम फेदापहाङको गढ (यक) एउटै पोकलबाङ् यक मान्दै आएको पाइन्छ ।

“लिम्बू” शब्द लिम्बुहरू हामी किरात वंशका हौं भनि गौरव गर्दछन् । इतिहास विद्व ईमान सिंह चेमजोंगले दश सरदार लिम्बुहरूको सन्तानले आठ आपुङ्गी राजशासन माथिको विद्रोहमा धनुर्बाण (लि+तोङ) प्रयोग गरी जितेको

प्रान्त भएकोले त्यो ठाउँमा बस्ने जनता याक्थुङबा लिम्बू भएको भनेका छन् । संक्षिप्त नेपाल इतिहास वि.सं. २०११ लेखक सुब्बा प्रेमबहादुर मावोहाङ लिम्बू र भुपेन्द्रनाथ शर्मा ढुंगेलको लेखअनुसार नेपाल खाल्टोमा ३३ पुस्ता किरातहरूले राज्य गरेको र अन्तिम किरात राजा योक्नेहाङ भएको र उहाँको दुई छोरा मध्ये जेठा लेलिमहाङ कान्छा खाम्सोसोहाङ थिए । जेठा लेलिमहाङको सन्तान लिम्बू भएको भनेका छन् । लिम्बुवान २०६३, लेखक अर्जुनबाबु माबुहाङ लेख्नु हुन्छ सेन र शाहहरुले लिऽलिम भन्दा भन्दै लिम्बू भएको लेख्नु हुन्छ । डुंग्राबस्ती, कालेम्पोङ्, इन्डियाका भाषा प्राध्यापक खगेन्द्रबहादुर सम्बाहाङफे भन्नु हुन्छ ‘लिइङ+फु’ बाट लिम्बू भएको बताउनु हुन्छ । लिम्बू भाषामा “लिइङ” को अर्थ कुनै कुरा अंगमा अथवा वंश देखि वंशमा सार्ने वा प्रवेश गराउने प्रकृयालाई लिइङ्मा भनिन्छ र “फु” को अर्थ दाजुभाइ हुन्छ । उहाँको भनाइअनुसार “लिइङ+फु” को अर्थ भाइभैयात बनाएको हुन्छ । यी माथिको विद्वद्वर्गहरूको भनाइ हो भने बीचका बुढापाका, मझौला लिम्बुहरू भन्छन्, “लिङ+पुन” बाट लिम्बू भएको हो । लिम्बू भाषामा “लिङ” को अर्थ उम्रिनु “पुन” को अर्थ माटो उधिनेको हुन्छ। यसरी विभिन्न तवरले व्याख्या र विश्लेषण गरिएता पनि आधिकारिकरूपमा सेन र शाहहरूको राज्यकाल देखि लिम्बू शब्द जातिमा उल्लेख भएको देखिन्छ । जुन लिम्बुहरूले प्राप्त गरेको लालमोहर र रोक्का पत्रहरूबाट प्रमाणित हुन्छ । लिम्बुवान शब्द इतिहासविद्व ईमान सिंह चेमजोंगले दश सरदार लिम्बुहरूको सन्तानले युद्ध गरी जितेको क्षेत्रलाई लिम्बुवान भएको भनेका छन् ।

लिम्बू भाषामा (लि+तोङ+आबु+वाङ+ना+दु+बा) धनुर्बाण प्रयोग गरी जितेको अर्थमा नाम राखेको भन्ने बुझिन्छ । तर, लिम्बूको संक्षिप्त इतिहास र थेबे वंशावली लेखक प्रसाद थेबे लेख्नु हुन्छ वान शब्द को अर्थ चिनियाँ भाषामा ठाउँको नामसंग जोडिने शब्द हो भनेका छन । जस्तैः- सेचुवान, ताईवान आदि । उहाँले लिम्बू नभइ लिम्बो हुनु पर्ने र त्यस्को अर्थ चिनियाँ भाषामा धेरै परिश्रमगरी प्राप्त गरेको ठाउँ र वान जोडी लिम्बुवान भएको लेख्नु हुन्छ । चेमजोंग र थेबेको शब्द फरक भए पनि भन्नु खोजेको एउटै हुन आउँछ । थेबेअनुसार यहाँ धेरै परिश्रम गरेर पाएको ठाउँलाई लिम्बुवान भएको भने, खम्बुवान चाहिं कम मिहिनत गरेर पाएको ठाउँ भनेका छन् । लिम्बुवानलाई पल्लो किरात पनि भनिन्छ । बिशेष गरी लिम्बुवान अरुण पूर्व, मेची पश्चिम, चीनको तिब्बत दक्षिण र इण्डिया सिमानाको उत्तर यो भित्रको ठाउँलाई वर्तमान लिम्बुवान भनिन्छ । हाल यहाँ लिम्बू मात्र नभएर सबै जातिहरूको बसोबास पाइन्छ । पृथ्वी नारायण शाहको एकिकरणसंगसंगै अन्य जातिहरू पनि प्रवेश गराउदै वंशानु नामहरू परिवर्तन गर्दै ल्याए र त्यहाँका रैथाने लिम्बुहरूसंग युद्ध गरेर नसक्ने हुँदा जाल पूर्वक सन्धिहरू गर्दै पछि लिम्बुहरूको किपट प्रथा समेत समाप्त पारे । हाल लिम्बू र लिम्बुवान शब्दले राजनीतिक रुप फेरिसकेको छ । नेपालको तथ्याङ्क २०५८ अनुसार ३.५८ प्रतिसत जनसंख्या लिम्बुहरू भएको र ९० प्रतिसत आफ्नै लिम्बू भाषा बोलेको पाइन्छ । लिम्बुवान भित्र स्वायत्तराज्यको महत्वाकाङक्षा लिएर धेरै पार्टीहरू खोलेका छन् ।

लिम्बुहरू राज्य सञ्चालन गर्न समेत योग्य र सक्षम छन । यी पार्टी र नेताहरू मिले लिम्बुवान स्वायत्तराज्य प्राप्त गर्न त्यति गाह्रो जस्तो देखिन्दैन । कारण लिम्बुहरूसंग धेरै आधारहरू छन् । सेन र शाहकालका राज्य सरकारहरूले पटकपटक प्रदान गर्दै आएको लालमोहर, रोक्कापत्र र चार किल्लेपत्रहरूले स्पष्ट हुन्छ । ती दस्तावेजहरू नेपाल देखि लण्डनको पुस्तकालय सम्म सुरक्षित छन । हाल राजनीतिक नयाँ नेपाल र प्रान्तहरूको विषयमा सुनसरी, मोरङ्ग र झापा जिल्लालाई कोचिला प्रदेश भन्नु निराधार अनि पूर्वग्रहीमात्र देखिन्छ । सिमानाको बिषयमा पंतिकारले अध्ययन गर्दा हक्सन दस्तावेज लिम्बू राईटिङ-बुक, भोलम ८५, लिम्बूका धर्मचलन और विहोरा लिम्बूका दस्तुर, पाना नम्बर ४३ मा प्रष्टसंग उल्लेख गरेकोछ त्यो क्षेत्र लिम्बुवान हो भनेर ।

स्रोतः

कुरुम्बाङ, भीमराज. (२०५१/२). कुरुम्बाङ वंशावली
थेबे, प्रसाद, (२०५७). लिम्बूको संक्षिप्त इतिहास र थेबे वंशावली
चेमजोंग, ईमान सिंह. (1948). किरात इतिहास
माबुहाङ, अर्जुनबाबु. (२०६३). लिम्बूवान
मावोहाङ, सुब्बा प्रेमबहादुर. (२०११). संक्षिप्त नेपाल इतिहास, ललितपुरः भुपेन्द्रनाथ शर्मा ढुंगेल
तुम्बाहाङफे, लीलाबहादुर. (२०६३). सातरेनुहाङ तुम्बाहाङफे वंशावली
चोङबाङ,खड्कबहादुर. (२०४७). हुक्पा चोङबाङ वंशावली
खापुङहाङ वंशावली २०६२
ब्रिटिश पुस्तकालय लण्डन

Journal 2009